

Emil
Sandström
Josefina
Syssner
(red.)

DOKUMENT
PRESS

Sätt ekonomin på plats

*Lokal ekonomi
i teori och praktik*

Emil Sandström
Josefina Syssner

SÄTT
EKONOMIN
PÅ PLATS

*Lokal ekonomi
i teori och praktik*

FÖRORD 7

1. Perspektiv på lokal ekonomi.....10

EMIL SANDSTRÖM & JOSEFINA SYSSNER

2. Lokalekonomi som kunskaps- och forskningsfält.....28

EMIL SANDSTRÖM & JOSEFINA SYSSNER

3. Vad är *lokalt* i den lokala ekonomin?.....46

JOSEFINA SYSSNER & EMIL SANDSTRÖM

4. Lokalekonomisk analys (LEA).....66

REBECCA HANSSON

5. Baseekonomi med alternativ logik.....80

PATRIK CRAS

6. Den lokala ekonomins
smörjmedel.....96

YLVA LUNDKVIST FRIDH

7. Kapitalförsörjning i den lokala
ekonomin.....116

ANNIKA LAUREN

8. Storskaleri i lokal ekonomi.....132

ERIK MELIN & JOHAN GADDEFORS

9. Allmänningens återkomst i den
lokala ekonomin.....154

EMIL SANDSTRÖM & HANNES ANAGRIUS

10. Ideella aktiebolag.....174

MATILDA DAHL & JENNY HELIN

11. Hållbar lokal ekonomi genom
kooperativa strukturer.....194

GORDON HAHN, LEIF TYRÉN & EWA ENGDAHL

12. Lokal rådighet och lokal
ekonomi.....216

ULLA HERLITZ & EMIL SANDSTRÖM

13. Lokalekonomiska brytpunkter...240

BJÖRN FORSBERG

FÖRFATTARPresentationer 263

8

Storskaleri i lokal ekonomi

*Skalans betydelse för
entreprenörskap på
landsbygden*

ERIK MELIN & JOHAN GADDEFORS

VI VET ATT LOKALA EKONOMIER på landsbygden länge har tampats med geografiska, demografiska och socioekonomiska utmaningar. Det kan handla om sviktande befolkningsunderlag, långa avstånd till både skola och sjukhus och glapp när det gäller att matcha lokal kompetens med tillgängliga anställningar. Dessutom kan det vara svårt att finansiera kollektiva nyttigheter som vägar, busshållplatser och äldreboenden (Anderson, 2000; Johnstone och Lionais, 2004). Vad kan då göras åt saken? En lösning är den som delas av Statens offentliga utredningar (SOU 2017:1). I utredningen menar man att landsbygdens problem går att lösa med stöd av innovation och entreprenörskap (illustrerat av till exempel landsbygdsprogrammet), alltså i praktiken nya, växande företag vilka vanligen bygger på storskalig produktion. Men, undrar vi som företagsekonomer, hur realistiskt är det med storskalig produktion på landsbygden?

Forskningen om lokal ekonomi intresserar sig bland annat för hur ekonomins organisering påverkar och påverkas av olika förhållanden på specifika platser. I det här kapitlet tar vi avstamp i en diskussion om entreprenörskap på landsbygden och om skalans betydelse. Vårt syfte är att diskutera förutsättningar för och konsekvenser av storskaliga lösningar på landsbygden. Vi vill därigenom bringa klarhet i hur lokala ekonomier påverkas när det storskaliga tänkandet tillåts dominera.

Landsbygden har många ansikten. Medan vissa ser tunnhet, brister, långa avstånd, avfolkning, kompetensbrist och orättvisor, ser andra landsbygden som full av spännande resurser med stor utvecklingspotential. Å ena sidan talar Harvey Johnstone och Doug Lionais (2004) om den utarmade landsbygden, platser som hålls ihop av sociala och kulturella band, men där de ekonomiska grundfunktionerna saktar in för att till sist sluta serva det lokala samhället. De menar att avsaknaden av kapital för framförallt investeringar och kunskap leder till att privat och kommunal service långsamt stängs. Å andra sidan lyfter entreprenörskapsforskningen goda exempel, allt från nätapotek och gårdsturism till produktion av primörer. Entreprenörskapet kan vara stadsnära eller fjärran,

lanthandel eller gårdsförsäljning (Kalantaridis och Bika, 2006; Melin et al., 2022).

Någonstans mellan hopp och hopplöshet arbetar politiker och tjänstepersoner för att förbättra villkoren i Sveriges landsbygder. Utöver transfereringar – det vill säga att pengar omfördelas – är vanliga åtgärder regelförenklingar, skattesänkningar, utbildningar och åtgärder för att öka företagarnätverkandet. En grundtanke med åtgärderna är att underlätta för marknadsmekanismerna. I många sammanhang blir storskalighet en viktig faktor, eftersom det är just konsten att producera fler enheter av någonting som leder till vinster. Förhoppningen är att när fler enheter produceras leder det till växande företag, fler anställda och i förlängningen en vidgad skattebas som kan kompensera för det som saknas. Eftersom det storskaliga tänkandet är på plats på bred front är vi intresserade av hur det fungerar i praktiken, och vad som händer när det tillåts dominera i landsbygdens lokala ekonomier.

Vi har disponerat vårt kapitel på följande sätt: I nästa avsnitt presenterar vi forskningsläget kring begreppen entreprenörskap och skalbarhet. För att illustrera vad vi talar om berättar vi därefter fyra idealtypiska "skalsagor" om entreprenörer i rurala, lokala ekonomier. Kapitlet avslutas med en diskussion och en presentation av våra slutsatser.

Entreprenörskap på landsbygden

Forskningen om entreprenörskap på landsbygden handlar mestadels om hur småföretag startas och växer, samt om företagaren som gör start och tillväxt möjlig. Forskningen visar hur förmågan att bryta mot rådande strukturer kring hur resurser kan användas och kombineras leder till nya produkter och tjänster (Baker och Nelson, 2005; Gaddefors et al., 2020; Melin et al., 2022). Men entreprenörskap handlar inte bara om företagaren. I ett bredare perspektiv kan vi se på entreprenörskap som "entreprenörskapande" (Johannisson, 2011), det vill säga en förändringsprocess på en

plats. Förändringen sker när människor utmanar dominerande sociala strukturer (Berglund et al., 2016) genom att bryta mot existerande normer och rutiner. Det kan vara lokala krafter men också inflyttade som kommer med idéer och kontakter från andra platser och verksamheter (Gaddefors och Cronsell, 2013) eller från sociala medier (Jonsson och Gaddefors, 2023). Samtidigt visar sig förankringen i det lokala sammanhanget, människor, platsen samt dess historia och framtid, vara avgörande för långsiktig förändring (McKeever et al., 2015; Melin och Gaddefors, 2023).

Att uppmärksamma platsen, snarare än att ha ett ensidigt fokus på personen bakom entreprenörskapet, låser upp det traditionella samtalet om entreprenörskap från att handla om företagen och ekonomisk tillväxt (Davidsson et al., 2017) till att handla om bygden och det sociala samspelet som bär många olika värden (Anderson och Gaddefors, 2016; Melin et al., 2022). På platser som saknar förutsättningar för tillväxt – många av dem hittar vi på landsbygden – visar sig andra än ekonomiska värden vara betydelsefulla. Alistair Anderson och Bernard Obeng (2017) diskuterar hur företagande i första hand stärker ägaren medan starka sociala band stärker gruppen. Deras poäng är att när tillväxtpotential på företagsnivå saknas på en plats aktiveras andra drivkrafter – som att skapa bättre levnadsförutsättningar för bygden.

2015 utvecklade Steffen Korsgaard et al. en distinktion som lyfte fram skillnaden mellan *platsberoende* och *platsoberoende* entreprenörskap. Forskarna visar hur entreprenörskap som är förlagt på landsbygden men lika gärna kunde ligga någon annanstans, som till exempel en näthandel eller en konsultfirma, skiljer sig från entreprenörskap som bygger på lokala landsbygdsresurser som till exempel produktionen av en platsspecifik ost. Det genuint platsoberoende företaget kan lätt flytta sin produktion. En flytt kan naturligtvis påverka platsen företaget flyttar ifrån, men det platsoberoende ligger i det faktum att företaget relativt enkelt kan bygga upp samma verksamhet på en annan plats. Det platsberoende företaget, å andra sidan, är bundet till platsspecifika resurser och kan därför inte flyttas till eller kopieras på en annan plats (Korsgaard et al., 2015).

Sammanfattningsvis spelar alltså både entreprenörskapets plats och specifika karaktärsdrag roll, med olika effekter för den lokala ekonomin (se Tabell 8.1).

Tabell 8.1

Två versioner av entreprenörskap: platsberoende och platsoberoende

Entreprenörskapsform	Platsoberoende entreprenörskap	Platsberoende entreprenörskap
Beskrivning	Företagande för tillväxt	Förändring av strukturer
Nyckelvärden	Monetära värden	Sociala värden
Nyckelaktörer	Ägaren	Människorna på platsen
Platsförhållande	Kan bedrivas på vilken plats som helst, givet att platsen har rätt förutsättningar	Kan bara bedrivas på en specifik plats, i samklang med dess historia och framtid

Storskalighet och alternativ bortom tillväxtnormen

Storskalighetens lockelse ligger i att varje ny repetition, oavsett hur kort eller enkel den är, ger vinst (Chandler, 1990). Konsten att stycka upp en process i hanterliga bitar som var för sig är enkla kräver teknisk kompetens. När tekniken väl är satt i arbete kan det skalbara hjulet snurra på länge (Eisenmann och Wagonfeld, 2012). Enligt Per Davidsson et al. (2017) har den här typen av verksamhet länge varit normen för vad som anses vara framgångsrikt entreprenörskap, både inom forskning, praktik och politik. Detta eftersom den kan kompensera för olika demografiska och geografiska utmaningar genom sitt tydliga bidrag till samhällets skattebas. Men som Laura Colombo et al. (2023) förklarar finns det alternativ bortom de växande företagen, som de småskaliga och diversifierade ("utskalade") företagen. Även om dessa skalbarhetsformer passar illa in i tillväxtnormen, kan de vara väl så framgångsrika om vi kan se att framgång är fler saker än enbart finansiell sådan, till exempel kopplad till platsens gemenskap (Roos, 2019). Och bara för att en verksamhet är liten i jämförelse med en storskalig betyder det

inte nödvändigtvis att den är lättare att navigera. Den storskaliga verksamheten kan vara mer tekniskt krävande, men det småskaliga alternativet, att skapa något nytt på en plats, är inte sällan både mer tidsmässigt och relationellt krävande (Colombo et al., 2023).

Även om skalbara produkter är platslösa i den meningen att få bryr sig om var produkten kommer ifrån, är produktionen ofta platsberoende. Alltså: om så önskas kan trä, energi, mineral eller spannmål spåras till var produktionen skett. Inom produktionen av ägg och kyckling har platsmarkörens värde sakta ökat under senare år. Det skalbara företagets motsats, det platsberoende och oskalbara företagandet, skulle kunna vara ett litet lantbruk i Jämtland som erbjuder kurser i osttillverkning baserad på mjölk från den lokala lantrasen. Här blir platsberoendet och småskaligheten resurser i sig, när de bidrar till exklusiviteten som uppstår i mötet mellan företagare, plats, ko och ost; och till att platsen lever upp (Melin et al., 2022; Melin och Gaddefors, 2023). Men ur ett ekonomiskt perspektiv uppstår problem som ett resultat av olika geografiska, demografiska och socioekonomiska omständigheter (Anderson, 2000; Johnstone och Lionais, 2004). Marknaden är för liten och ibland för rumsligt avlägsen, investeringskostnaderna höga, regelverket komplicerat och krävande, och att arbeta med flera verksamheter samtidigt tar för mycket tid i anspråk (Sarkar et al., 2018). Eller, om man så vill, kostnaderna för produkten är högre än vad som är företagsekonomiskt rimligt. Även om den småskaliga, platsberoende verksamheten bidrar till heterogenitet och relationer, blir bidraget till den lokala ekonomin därför ofta litet i reda pengar.

När uppskalning inte är möjlig återstår att diversifiera, det vill säga att komplettera med flera olika produktionsgrenar för att verksamheten ska kunna bära sig själv. Emellertid, ju fler verksamheter företagaren lägger till, desto mindre blir skalfördelarna och desto högre blir kraven på kompetens och insatsvaror eftersom ny kunskap krävs för varje ny idé som ska realiseras. Ett sätt att minska nackdelarna med det platsberoende, diversifierade företaget är samarbete med andra företagare. I Fjärdhundraland i Uppland har runt hundrasjuttio företag gått samman under ett gemensamt

namn med gemensam marknadsföring. I stort erbjuder de lokalproducerad mat och servering av lunch och fika, men också bilbingo och loppisrundor. Genom samarbetet har de lyckats nå många kunder och på så vis kompensera för den lilla lokala marknaden kring respektive gård.

Sammanfattningsvis spelar alltså entreprenörskapets skalningsstrategi roll. Beroende på strategi aktiveras olika kompetenser och marknader, med olika effekter för den lokala ekonomin (se Tabell 8.2).

Tabell 8.2

Två versioner av entreprenörskap: storskaligt och småskaligt

Skalbarhetsform	Storskaligt entreprenörskap	Småskaligt entreprenörskap
Beskrivning	Produktionsrationalisering	Relationsbyggande
Nyckelkompetens	Teknisk kompetens	Social kompetens
Nyckelmarknad	Anonyma, avlägsna kunder	Personliga, lokala kunder
Lokalekonomiskt förhållande	Bidrar ekonomiskt, kan bidra socialt beroende på entreprenörskapets karaktär	Bidrar socialt, kan bidra ekonomiskt beroende på entreprenörskapets karaktär

Fyra skalsagor

Vi presenterar här fyra distinkta idealtypen (Weber, 1978) av entreprenörskap på landsbygden. Med idealtyp avser vi inte att avbilda en bit verklighet. I stället följer vi den etablerade forskningstraditionen och ser våra idealtypen som ett slags verktyg för att föra ett resonemang om något som i sig är mer komplext (Swedberg, 2018). Vi kallar våra idealtypen för skalsagor. De är formulerade av oss och har sina begränsningar. Bland annat väcker skalsagorna många fler associationer än de avsedda i fråga om uppskalning. Men skalsagorna är grundade i våra erfarenheter från många års forskning i landsbygdssverige, och vi hoppas att läsaren känner igen sig och

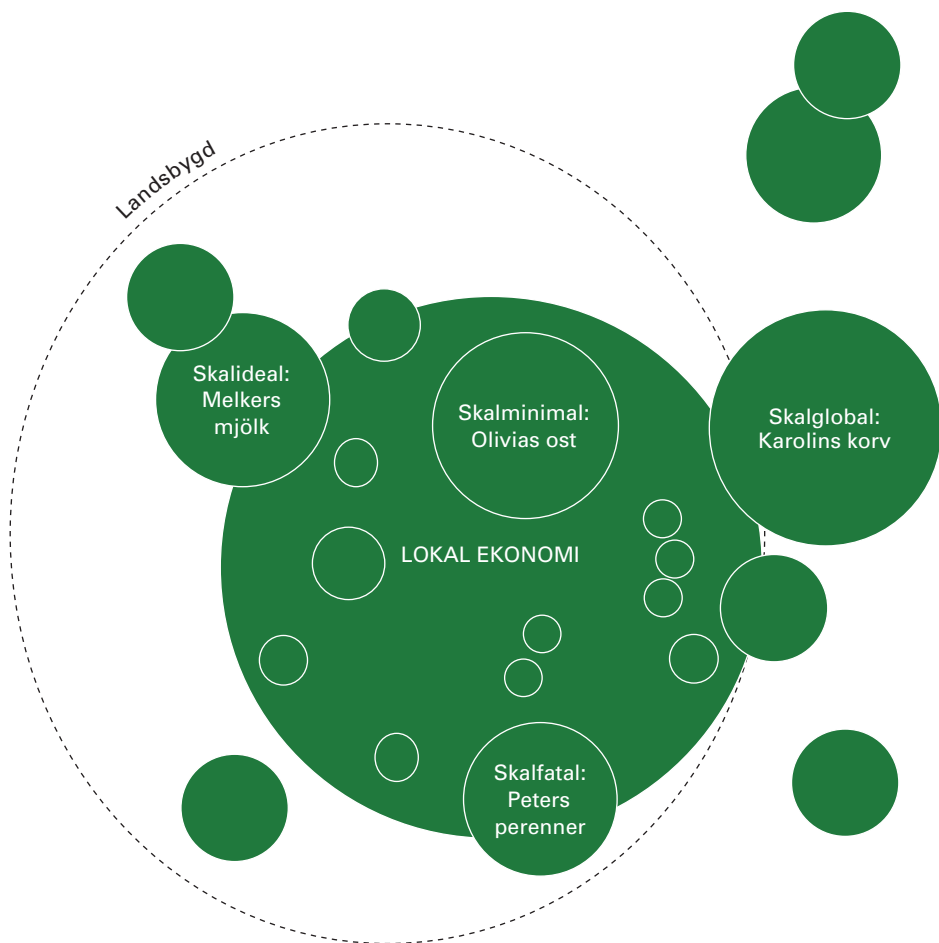
kan hålla fokus på just skalbarhet. Vår avsikt är att skalsagorna ska hjälpa oss att föra ett samtal om entreprenörskap och skalbarhet i lokala ekonomier på landsbygden.

Vår första saga skildrar en *skalideal* uppskalning av en mjölkgård, den andra en *skalfatal* uppskalning av ätbara perenner på en växtodlingsgård, den tredje en *skalglobal* uppskalning av premiunkorv, medan den fjärde sagan redogör för hur en diversifierad gård som erbjuder ostkurser håller verksamheten *skalminimal*. Den första och den tredje skalsagan illustrerar vad normen skulle kalla lyckad uppskalning, alltså när verksamheten lyckas växa från en liten till en storskalig produktion och etablera stordrift. I den andra skalsagan har företagaren också storskaliga ambitioner, men här misslyckas försöket. Vår fjärde skalsaga illustrerar vad som händer när stordrift väljs bort.

Figur 8.1 positionerar våra skalsagors huvudpersoner i den lokala ekonomins rumsliga, sociala och affärsmässiga dimensioner (Welter, 2011). Eftersom dessa distinkta dimensioner ogärna låter sig kombineras – två aktörer kan ligga geografiskt långt ifrån varandra samtidigt som de är socialt ”nära” varandra – är vår avsikt inte att figuren ska ses som ett fotografi. Snarare är den en guidande illustration för att ge en känsla för verksamheternas storlek, inbäddning i den lokala ekonomin (Melin et al., 2022) och förhållande till landsbygden. Som synes hittar vi dessutom ett flertal andra, anonyma aktörer i figuren. Här kan vi tänka oss allehanda former av företagande och föreningsliv inom och utom den lokala ekonomins gränser. Kanske rör det sig om ett kluster av andra gårdar, en ideell förening för natur och kultur eller en livsmedelsgrossist lite närmare centralorten. Någonstans avsides hittar vi måhända en gammal herrgård – en gång i tiden i adelskapets ägo, därefter i borgerskapets och idag driven i entreprenörskapets regi.

Figur 8.1

Positionering av fyra skalsagor i landsbygdens lokala ekonomi.

Melkers mjölk: när entreprenörskapet resulterar i skalideal verksamhet

1963 sålde Melker de två arbetshästarna på gården och köpte en ny traktor. På den tiden hade han nio mjölkkor och hans mjölkgård var en bland många i socknen. För Melker var traktorn det första steget i att mekanisera produktionen. Under de kommande åren växte traktorerna i såväl storlek som effektivitet. Så gjorde även antalet mjölkkor och hektar mark på Melkers gård: hans jordbruksmark växte från tre till fem till tio hektar, och antalet kor växte från nio till tjugo till femtio. När gården skalades upp ökade arbetsbördan och Melker anställde så småningom folk från granngårdarna – bra för den lokala ekonomin. Men trots den lättade arbetsbördan präglades dagarna av slit, och Melker blev inte yngre med åren. 1990 ärvde Melkers son Mikael gården och fortsatte att utveckla produktionen i samklang med den gröna sektorns teknologiska utveckling. Under de efterföljande decennierna byggde Mikael vidare på den uppskalning som hans far påbörjat. Mikael tog lån och köpte upp granngårdarna, något som alla på byn inte var förtjusta i. 2020, när det var dags för nästa generationsskifte, hade företaget utvecklats till en ekonomiskt rationaliserad stordrift, ett normens *skalideal*. Gården hade nu närapå åttahundra mjölkkor, tio lokalbor anställda och genererade flera säsongsarbeten för internationella arbetare.

Peters perenner: när entreprenörskapet resulterar i skalfatal verksamhet

2009 uppfyllde Peter en livslång dröm: han köpte den lilla växtodlingsgården bredvid barndomshemmet och blev lantbrukare. Till en början var verksamheten lovande, med en stadigt ökande efterfrågan bland vänner, familj, grannar och andra i Peters sociala nätverk. Uppmuntrad av denna framgång sökte Peter ett företagsstöd för att vidareutveckla sin verksamhet och fick rådet att tänka tio gånger större. Sagt och gjort: Peter skalade upp genom att en-

bart odla perenna grönsaker med hög vinstmarginal. Emellertid visade sig denna entreprenöriella dröm stå inför flera komplicerade utmaningar, varför Peter snart hamnat i en *skalfatal* situation. Gården låg i ett rumsligt avlägset område i den lokala ekonomin, vilket gjorde det svårt att hitta anställda och etablera nödvändiga företagssamarbeten. Avståndet ställde även till andra problem: trots uppenbar efterfrågan på hans perenner i den närmaste staden, var kunderna ovilliga att göra resan ut till hans gård. Peter fann sig plöja ner långa timmar av hårt arbete för att hantera allt från odling till distribution, marknadsföring och försäljning, ett affärsliv som inte var hållbart i längden. 2014, då han befann sig på utbrändhetens brant, beslutade sig Peter därför för att lägga ner företaget och flytta tillbaka till centralorten. Trots att verksamheten hade sett så lovande ut från början, blev bidraget till den lokala ekonomin alltså snudd på obetydligt i slutändan.

Karolins korv: när entreprenörskapet resulterar i skalglobal verksamhet

2011 var Karolin redo för nästa steg i sin företagskarriär: att bli livsmedelsproducent. Hon hade tidigare studerat agrar ekonomi på universitetet, och då fått upp ögonen för matproduktionens fascinerande värld. Men efter examen hamnade hon i finanssektorn. Det visade sig att Karolin var mycket väl lämpad för detta. Hon hörde av sig till en mäklare för att se vad som fanns till salu – valet föll på en välmående köttgård nära en centralort. Hon studerade de internationella marknadstrenderna och landade i en företagsstrategi baserad på premiumkorv som skulle exporteras till norra Europa och USA. Företaget växte så det knakade – med hjälp av en finansvän i huvudstaden hade snart en riskkapitalist hoppat på tåget. För att skapa rum för sin allt större verksamhet köpte hon mark av kommunen, något som väckte lokalinvånarnas missnöje. Men trots att Karolins *skalglobala* verksamhet visade sig vara en gynnsam affär för henne personligen – samtidigt som den bidrog

till den lokala ekonomins skattebas – kom hon med tiden fram till att det var dags att överge korven för nya entreprenöriella äventyr. 2019 sålde hon allt till ett företagskonglomerat som byggde om gården till en gummiverkstad. Den övriga marken blev hem för en vindkraftspark i centralortens gröna omställning, något som fick det lokala missnöjet att blomma ut i ren aktivism.

Olivias ost: när entreprenörskapet resulterar i skalminimal verksamhet

2017 sändes ett avsnitt av ett populärt livsstilsprogram på tv i vilket ett karismatiskt bondepar tillverkade sin egen ost. Olivia, som själv drev en diversifierad gård, tittade intresserat på programmet men tänkte inte mer på det förrän hennes telefon började ringa — gjorde också hon sin egen ost? Jodå, snart så. Olivia hörde av sig till Kerstin, en gammal vän i närheten, och tillsammans med svärmor skred de till verket. Bara två veckor senare kom Kerstin förbi med ett prov på hårdost gjord på Olivias mjölk. Olivia hade trott att osttillverkningsprocessen skulle vara krånglig, men hon insåg att den var förvånansvärt enkel — och rolig. Inspirerad bestämde hon sig för att, tillsammans med Kerstin, bjuda in människor till gården för att göra sin egen ost. Olivia kontaktade kommunen för att reda ut regelkraven, och spred därefter ostkursen på sociala medier. Den blev snabbt populär, men trots uppmaningar från såväl Olivias sociala nätverk som företagsnätverk hölls kursen avsiktligt *skalminimal* för att bevara dess intima karaktär — något som bidragit till kursens popularitet från första början. När Olivia och Kerstin har tid besöker små och nyfikna grupper gården för att lära sig göra egen ost samt lära sig om livet och värderingarna på landsbygden i allmänhet. I reda pengar är osttillverkningens effekter på Olivias företag små, men en av många källor som bygger på helheten i hennes verksamhet För den lokala ekonomin är effekterna snudd på omätbara, men i andra, sociala avseenden bidrar den med värde.

Tabell 8.3

Entreprenörskap i rural, lokal ekonomi

Saga	Skalningsstrategi	Platskategori	Agens i lokal ekonomi	Värde för den lokala ekonomin	Roll för landsbygds utveckling
Melkers mjölk	Skalideal: från småskalig till storskalig	Platsberoende: gården som nod för företag och familj Platsberoende: försäljning på avlägsna marknader	Storskalighet i lokal ekonomi: agensen hamnar hos företagare eller långivare	Ekonomiska värden för entreprenören och arbetstagarna Sociala värden för entreprenören och platsen	Bidrag till lokal skattebas Dynamiska effekter för lokala hantverkare Arbetsstillfällan
Peters perenner	Skalfatal: från småskalig till storskalig	Platsberoende: gården som livsdröm Platsberoende: försäljning på avlägsna marknader	Storskalighet i lokal ekonomi: agensen hamnar hos rumsligt avlägsna kunder	Sociala värden för entreprenören	Företagsmisslyckande
Karolins korv	Skalglobal: från småskalig till storskalig	Genuint platsberoende: gården som katapult för entreprenöriella äventyr	Storskalighet i lokal ekonomi: agensen hamnar hos kapitalägarna	Ekonomiska värden för entreprenören Sociala och miljömässiga kostnader för lokalbefolkningen	Starkt bidrag till lokal skattebas Dynamiska effekter för lokala hantverkare Arbetsstillfällan
Olivias ost	Skalminimal: småskalig, diversifierad	Genuint platsberoende: gården som livsstil och nav för meningsskapande	Småskalighet i lokal ekonomi: agensen hamnar hos entreprenören och hans kunder och kompanjoner	Sociala värden, samskapade av människor på platsen	Levande landsbygd

Storskalighet som en grund förankrad lösning

Så här långt har vi använt våra teorier och skalsagor för att beskriva nyanserna i hur entreprenörer skalar upp sin verksamhet inom den lokala ekonomin. Två frågor har vuxit fram: Är storskalighet en rimlig utgångspunkt för entreprenörskap i lokal ekonomi? Har entreprenörskap någon avgörande roll för landsbygdens utveckling? Vi besvarar varje fråga på två sätt, först med ett kort svar och därefter med ett långt. Tabell 8.3 till vänster sammanfattar våra svar.

FRÅGA. *Är storskalighet en rimlig utgångspunkt för entreprenörskap i lokal ekonomi?*

KORT SVAR. *Nej, det är det inte. Entreprenörskap bär med sig orealistiska förväntningar, samtidigt som det är mer kortsiktigt än vi önskar.*

Längre svar. Inte sällan bygger tillväxtlösningen på den storskaliga företagslogiken – och praktiken. Sensmoralen är att vi behöver skala upp entreprenörskapet så att vi kan skapa fler jobb, mer tillväxt och allmän sprutt i landsbygdssverige. Stordrift är verkligen samhällsekonomin *perpetuum mobile* (evighetsmaskin), utbredd i såväl tid som rum. Vi tänker kanske att dess historia börjar någonstans runt det förra sekelskiftet, men flyttar vi blicken längs tidslinjen kan vi hitta äldre exempel än så. En gång i tiden, före T-For-den och de löpande banden, fungerade bruket som en storskalig, platsberoende lösning. För att smörja samhällsekonomin kugghjul krävdes stora kvantiteter skog och malm, och förutsättningarna för att utvinna dessa resurser var bättre på vissa platser, till exempel i Bergslagen och längs Norrlandskusten, än andra. De bruk som växte fram i älvarnas, skogens och malmens närhet var mer än bara arbetsplatser. Snarare var de något slags folkhemmets förlaga – eller kanske rentav lokalekonomin. Innanför bruksgränsen bodde och levde hela familjer, allt under brukspatronens översyn.

Utöver skogs-, järn- och stålindustrin har platsberoende uppskalning på landsbygden sedan dess visat sig fungera företagseko-

nomiskt väl inom viss produktion av livsmedel som mjölk, spannmål, ägg, kyckling och svin. Förkroppsligad i skalsagan om Melkers mjölk är den här typen av livsmedelsproduktion ett exempel på hur ny teknik, tillsammans med den obrutna kedjan av allt från förnödenheter och service till försäljningskanaler där många människor bor, gjort produkterna skalbara. Detsamma gäller för det skalbara och platslösa företagande som IKEA och Spotify representerar, alla riskkapitalisters och kommunledningars dröm (även om Northvolts volt i Skellefteå lär bidra till en mer nyanserad bild). Exemplifierat i skalsagan om Karolins korv får denna typ av global verksamhet kapitalet att växa snabbt och till synes in i oändligheten. I ett tillväxtperspektiv är båda idealtyperna, de skalideala och skalglobala, prov på lyckade satsningar i linje med marknadsekonomins förväntningar. Detta eftersom de i grunden bygger på lönsamt företagande som bidrar till nya arbetstillfällen och samhällets skattebas. Med våra idealtyper till hjälp kan vi säga att skalideala och skalglobala lösningar har byggt staden, den organisationsform i vår tid som visat sig kunna producera det mesta.

Ur ett landsbygdsperspektiv, däremot, ställer sammanhanget andra krav. Det skalbara företagandet är självklart en viktig resurs för den lokala ekonomin, eftersom det bland annat skapar förutsättningar för skola och äldreomsorg. Men medan det lokala får bära samtliga sociala och miljömässiga kostnader i form av markanvändning och industribuller landar lejonparten av den industriella kedjans ekonomiska värden någon annanstans. Detsamma gäller agensen, det vill säga beslutsmakten. Eftersom den skalideala verksamheten ofta är kapitalintensiv ska lån betalas av, något som gör kursändring i företagandet beroende av bankkontakter eller aktieägare, alla med sina särintressen.

Dessutom, när vi har att göra med det storskaliga, platslösa företagandet, är det lokala ekonomiska bidraget bara ytligt förankrat eftersom det är just platslöst. När rötterna är ytliga är det inte ovanligt att företagandet visar sig bli av kortsiktig natur – det söker sig vidare när bättre affärsmöjligheter uppstår på andra platser. När rötterna ryckts upp återstår blott ett tomrum som behöver fyllas, allt som oftast med platsberoende, småskaliga lösningar. Sammantaget gör detta att storskalighetens bidrag till den lokala ekonomin är min-

dre stabilt än vad normen gör gällande.

Entreprenörskap löser vissa men inte alla problem

FRÅGA: *Har entreprenörskap någon avgörande roll för landsbygdens utveckling?*

KORT SVAR: *Ja, det har det. Entreprenörskap kan inte kompensera för nedläggningar och flyttar. Men det kan hjälpa en bit på vägen och få människor att vilja stanna kvar, nedläggningar och flyttar till trots.*

Längre svar. I det nuvarande landsbygdsprogrammet är entreprenörskap den kreativa källan till nya och växande verksamheter. En av lärdomarna borde dock vara att det skalbara, mer eller mindre platsoberoende företagandet inte är ett generiskt framgångsrecept som fungerar överallt. Som myndigheter, riksorganisationer och företagsrådgivare förklarar består landsbygden av landsbygder, det vill säga något lokalt i meningen unikt. Varje plats egen karaktäristik är avgörande för vad som kan hända. Ska det bli någon entreprenöriell sprutt i den lokala ekonomin är det därför viktigt att människor är inbäddade i platsen (Melin et al., 2022) – att de har god förståelse för dess historia, kultur och geografi – och att de driver den lokalekonomiska utvecklingen, något vi exempelvis brukar säkerställa genom lokalekonomisk analys (LEA). Emellanåt kan detta fungera väl, så väl att det lyfts fram som en framgångssaga i branschmedia, i lokala dito eller till och med i nationell media (här är verksamheter i stil med Fjärdhundraland, som vi nämnde ovan, ett bra exempel). Men ibland fungerar det mindre väl och ibland inte alls. I dessa försök till att förändra finns lärande och hopp, men också besvikelse och hopplöshet. Det platsberoende misslyckandet är inte bara en kapitalförlust, utan också ett minne och en lokal berättelse som färgar av sig på framtiden.

Som forskningen förklarar (Roos, 2019) är en av anledningarna till att det tar stopp i maskineriet att företagsrådgivning och

-stöd – alltså hur landsbygdsprogrammet översätts “på marken” – ofta kretsar kring storskaliga lösningar. Visst, entreprenörskapet kommer i många skepnader men, säger normen, det tio gånger större tänkandet är vad som räknas, för så blir ekonomiska vinster av samhällelig betydelse till. Det kan vara så, men precis som att platser är unika, är människor och deras entreprenöriella idéer och äventyr unika. Som vi har visat vilar Olivias skalminimala entreprenörskap på helt andra, personliga grunder än Melkers skalideala entreprenörskap eller Karolins skalglobala entreprenörskap. Sålunda är det inte alls självklart att det tio gånger större tänkandet, om än geografiskt, historiskt och kulturellt platsförankrat, alltid är en realistisk eller ens önskvärd lösning för entreprenörer som tampas med landsbygdens många intrikata knutar.

När entreprenörer på landsbygden av olika skäl inte kan eller inte vill växla upp sina företag, kan tillväxtnormen ge dem känslan att deras entreprenörskap misslyckats med att bidra till att lösa landsbygdens utmaningar (Roos, 2019). Normen säger att små företag som inte växer spelar en biroll i ambitionen att förbättra omständigheterna (Davidsson et al., 2017; Colombo et al., 2023). Vi delar den uppfattningen, men vi menar att den är både förenklad och missvisande. Det småskaliga entreprenörskapet kan inte ge landsbygden ekonomisk bäring, men det kan förmodligen inte heller det storskaliga entreprenörskapet göra. Visst kan entreprenörskap bidra till ekonomisk utveckling, men det har inte sådan ekonomisk bärkraft att det på egna ben kan lösa den ekonomiska tillbakagång som många av våra landsbygder upplever. Om storskalighet vore lösningen hade vi väl, givet de många långvariga satsningarna, redan ”entreprenörskapet” (Johannisson, 2011) resilienta landsbygder för länge sen. Med det sagt är entreprenörskap på landsbygden inte meningslöst. Tvärtom spelar det ofta en nyckelroll för att ge människor både ett individuellt och kollektivt syfte och en individuell och kollektiv riktning, oavsett skala. Utöver att skapa arbetstillfällen bidrar Melkers mjölk med annat till den lokala ekonomin. Företaget är en stabil, trygg nod som existerat i generationer. Olivias skalminimala saga är förstås ett givet

exempel i det mindre perspektivet – entreprenörskapet samskapas fram – men vi tror att även Peter förde en givande tillvaro och fick minnen för livet, även om hans entreprenöriella drömmar gick i kras. Entreprenörskap kan alltså bidra med mening genom de sociala värden det skapar (Melin et al., 2022). Dessa värden låter sig ogärna stoppas in i den ekonomiska räknescenarien, men det gör dem inte mindre centrala. Social bäring är en grundförutsättning för att landsbygdersnas människor ska vilja stanna kvar, de prekära omständigheterna till trots.

Resilient lokal ekonomi

När man ska säga något nytt om lokal ekonomi blir de begrepp man använder avgörande för formuleringen av både problem och lösningar. Vi har tagit avstamp i teori om entreprenörskap som en förändringsprocess, skalbarhet, och ett intresse för platsens betydelse. Vi har använt landsbygden som vår lokala ekonomi. Eftersom landsbygden inte är en homogen plats utan snarare består av en bukett landsbygder, alla med sin särprägel, har vår ansats varit tvärdelad. Vi har zoomat ut och diskuterat landsbygdens många strukturella utmaningar, nedläggningar eller flytt av företag och allehanda välfärdsfunktioner. Vi har zoomat in på fyra idealtyper av entreprenörskap och berättat en "skalsaga" om respektive idealtyp. Sagorna visar att vitt skilda saker, både bra och dåliga, kan hända när entreprenörer skalar sin verksamhet i praktiken. Detta eftersom olika rumsliga, sociala och ekonomiska förutsättningar, idéer och viljor påverkar situationen.

Vår huvuduppgift har varit att undersöka nyanserna i hur entreprenörer skalar upp sin verksamhet i lokal ekonomi. Två frågor har utkristalliserat sig.

Är storskalighet en bra utgångspunkt för entreprenörskap i lokal ekonomi? Nej, det är det inte. Detta eftersom det storskaliga entreprenörskapet kommer med skyhöga förväntningar illa förankrade i praktiken. Dessutom är det storskaliga kortsiktigare än vi önskar. Därför är det inte rimligt att tro att entreprenörskap ska

kunna kompensera för den välfärdstid som flytt. Om så var fallet hade vi entreprenörskapet resilienta lokala ekonomier på landsbygden, enligt marknadskonstens alla regler, för länge sedan.

Har entreprenörskapet någon avgörande roll i landsbygdens utveckling överhuvudtaget, givet vår första ståndpunkt? Ja, det har det. Entreprenörskap kan inte kompensera för nedläggningar och flyttar. Men genom de värden det skapar kan det ge en knuff i rätt riktning och få människor att vilja stanna kvar. Ibland är dessa värden skapade i linje med den gängse marknadsekonomiska normen, men flyttar vi fokus bortom storskaligheten kan vi lyfta fram andra värden som är nog så viktiga.

Vi drar därför slutsatsen att förhoppningen om att storskaligt entreprenörskap och teknisk innovation ska producera lika stora monetära överskott på landsbygden som i staden är en återvändsgränd. Istället förordar vi en nyansering av storskaleri i lokal ekonomi, där entreprenörskap på landsbygden bidrar med många värden, men där vi samtidigt erkänner att de storskaliga växande företagens existensutrymme har sin begränsningar. Troligast är att en lokal ekonomi blir som mest resilient om den över tid kan husera, respektera och stötta alla våra fyra skalsagors entreprenörskap.

Litteratur

- Anderson, A. R. (2000). Paradox in the periphery: an entrepreneurial reconstruction?. *Entrepreneurship & Regional Development*, 12(2), 91–109.
- Anderson, A. R., & Obeng, B. A. (2017). Enterprise as socially situated in a rural poor fishing community. *Journal of rural studies*, 49, 23–31.
- Anderson, A. R., & Gaddefors, J. (2016). Entrepreneurship as a community phenomenon; reconnecting meanings and place. *International journal of entrepreneurship and small business*, 28(4), 504–518.

- Baker, T., & Nelson, R. E. (2005). Creating something from nothing: Resource construction through entrepreneurial bricolage. *Administrative science quarterly*, 50(3), 329–366.
- Berglund, K., Gaddefors, J., & Lindgren, M. (2016). Provoking identities: entrepreneurship and emerging identity positions in rural development. *Entrepreneurship & Regional Development*, 28(1-2), 76–96.
- Chandler, A. D. (1990). The enduring logic of industrial success. *Harvard business review*, 68(2), 130–140.
- Colombo, L.A., Bailey, A.R., & Gomes, M.V. (2023). Scaling in a post-growth era: Learning from Social Agricultural Cooperatives. *Organization*. Doi: 13505084221147480.
- Davidsson, P., Delmar, F. & Wiklund, J. (2017). Entrepreneurship as growth: growth as entrepreneurship. In *Strategic entrepreneurship: Creating a new mindset*, M.A. Hitt, R.D. Ireland, S.M. Camp, D.J. Sexton (eds.): 328–342. Wiley
- Eisenmann, T. R., & Wagonfeld, A. B. (2012). Scaling a startup: People and organizational issues. *Harvard business school entrepreneurial management case*, (812–100).
- Gaddefors, J., & Cronsell, N. (2013). Returnees and local stakeholders co-producing the entrepreneurial region. In *Enacting Regional Dynamics and Entrepreneurship* (85–97). Routledge.
- Gaddefors, J., Korsgaard, S., & Ingstrup, M. B. (2020). Regional development through entrepreneurial exaptation: Epistemological displacement, affordances, and collective agency in rural regions. *Journal of Rural Studies*, 74, 244–256.
- Johannisson, B. (2011). Towards a practice theory of entrepreneuring. *Small business economics*, 36, 135–150.
- Johnstone, H., & Lionais, D. (2004). Depleted communities and community business entrepreneurship: revaluing space through place. *Entrepreneurship & Regional Development*, 16(3), 217–233.
- Jonsson, J., & Gaddefors, J. (2023). How online communities are important for rural entrepreneurial change—the library revolt. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 17(4), 815–833.

- Kalantaridis, C., & Bika, Z. (2006). In-migrant entrepreneurship in rural England: beyond local embeddedness. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 18, 37–41.
- Korsgaard, S., Müller, S., & Tanvig, H. W. (2015). Rural entrepreneurship or entrepreneurship in the rural—between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 21(1), 5–26.
- McKeever, E., Jack, S., & Anderson, A. (2015). Embedded entrepreneurship in the creative re-construction of place. *Journal of business venturing*, 30(1), 50–65.
- Melin, E., Gaddefors, J., & Ferguson, R. (2022). The moral of the story: ‘populism’ and ‘activism’ in entrepreneurship. *Entrepreneurship & Regional Development*, 34(9–10), 765–787.
- Melin, E. & Gaddefors, J. (2023). Agency in entrepreneurship: preparing entrepreneurship theory for another view of context. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 29(11), 184–205.
- Roos, A. (2019). Embeddedness in context: understanding gender in a female entrepreneurship network. *Entrepreneurship & Regional Development*, 31(3–4), 279–292.
- Sarkar, S. (2018). Grassroots Entrepreneurs and Social Change at the Bottom of the Pyramid: The Role of Bricolage. *Entrepreneurship & Regional Development*, 30(3–4), 421–449.
- SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2017/01/sou-20171/>
- Swedberg, R. (2018). How to use Max Weber’s ideal type in sociological analysis. *Journal of Classical Sociology*, 18(3), 181–196.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (Vol. 1). University of California press.
- Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship—conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship theory and Practice*, 35(1), 165–184.

Boken är utgiven med stöd av Formas (Lokal ekonomisk hållbarhet och utveckling på Sveriges landsbygder, 2022-01090) och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU Uppdrag Landsbygd)

© Dokument Press och samtliga upphovspersoner

Första upplagan

Tryck i Polen 2025

ISBN 978-91-89944-10-7

Foto

Redaktör Emil Sandström och Josefine Syssner

Förlagsredaktör Tobias Barenthin Lindblad

Korrektur Christian Ekvall

Grafisk form Sebastian Wadsted

Dokument Press Årstavägen 26

120 52 Årsta

hello@dokumentpress.com

dokumentpress.com